

Turbūt nėra mokyklos, nėra miestelio, nėra įstaigos, kur Sausio 13-oji nebūtų minima. Šiemet ji bus minima jau 21 kartą. Šia proga, kaip jokios kitos šventės metu, girdime daug gražių kalbų apie Tėvynę Lietuvą, meilę jai ir kovą už laisvę. Ir vis dėlto iki šiol per 21 metus apie Sausio 13-osios įvykius yra pasirodžiusi tik viena knygelė, išleista tais pačiais metais, kur įvykių liudininkai dalijasi prisiminimais. Kodėl šis laikotarpis taip istorikų apleistas? Kodėl jis neįdomus tiems, kurie dabar yra valdžioje? Galų gale, kokie procesai tada vyko iš tikrųjų?

Atsakymų į tuos klausimus ieškome šioje ŽALGIARIO NACIONALINIO PASIPRIEŠINIMO JUDEJIMO apskritojo stalo diskusijoje. Pokalbyje dalyvauja pirmasis atkurtos nepriklausomos Lietuvos krašto apsaugos ministras, Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras Audrius BUTKEVIČIUS, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininko pavaduotojas, Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras Kazimieras MOTIEKA, Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras Zigmąs VAIŠVILA, Medininkų tragediją išgyvenęs, Lietuvos evangelikų reformatų vyskupas Tomas ŠERNAS. Diskusiją veda žalgirietis Gediminas JAKAVONIS.

G.JAKAVONIS: Vienas istorikas, paklaustas, kodėl gi šis laikotarpis netiriamas, man atsakė, kad tam dar neatėjo laikas. Audriau, ar taip ir yra?

A.BUTKEVIČIUS: Manau, laikas tam yra jau seniausiai atėjęs. Mes niekada neslėpėme kokios nors informacijos, kurią žinojome kaip to meto įvykių dalyviai ir trys čia sėdintys Laikinosios gynybos vadovybės nariai, kurių galų gale žinojo Tomas, dirbdamas muitinėje. Taigi visa ta informacija egzistuoja, tik tie, kurie labai dažnai bando įtikti vienam ar kitam politikui vaizdeliui, nenori šitos informacijos surinkti. Norėčiau pabrėžti vieną aspektą - šiandien mus visus bandoma pateikti kaip tam tikrus vargšus, kurie tuo metu buvo mindomi, skriaudžiami, kurie negalėjo ir nesiruošė gintis, kurie tiesiog buvo užpulti geležinės Tarybų Sąjungos mašinos ir tik dėl žmonių pasiryžimo sugebėjo išsaugoti valdžią. Mano požiūriu, situacija buvo visai kitokia. Taip, iš tikrųjų, mes gana anksti sužinojome, kad būsime puolami, kad Lietuva bus atakuojama Tarybų Sąjungos pajėgų, tam pasiruošėme, sukviėsdami partnerius iš Vakarų valstybių, sutelkdami žurnalistų pajėgas. Mes ruošėmės šitai gynybai, panaudodami šiandien jau labai gerai žinomas pilietinio neprievarstinio pasipriešinimo technikas. Sprendimas panaudoti šias technikas buvo priimtas 1990 m. sausio 8 d., per pirmąjį Laikinosios gynybos vadovybės posėdį, kai buvo svarstoma, kokios yra galimybės laimėti šioje krizinėje situacijoje. Dar vienas aspektas - jau tada mes puikiai suvokėme, kad Tarybų Sąjunga prieš mus vykdė informacinį karą. Ji bandė sukurti konfliktą tarp mūsų, kuriuos ji vadino lietuvių nacionalistais, ir rusakalbių gyventojų, - šis

Dar kartą apie S

konfliktas būtų pretekstas įvesti TSRS karines pajėgas ir pakeisti valdžią Lietuvoje. Mes sugebėjome parodyti, kad toks konfliktas neegzistuoja, t.y. sugebėjome nuslopinti bandymus sukelti konfliktą tarp rusiškai kalbančių asmenų ir mūsų. Tam naudojoms ir Rusijos demokratų pagalba, o svarbiausia - mes sugebėjome į Lietuvą suvažiuoti žurnalistams per jų kameras parodyti, kas yra tikrasis agresorius.

G.JAKAVONIS: Gerbiamas K.Motieka, kokia jūsų, kaip tuo metu buvusio Seimo rūmų komendanto, nuomonė?

K.MOTIEKA: Tų, kurie tvirtina, kad dar neatėjo laikas, reikėtų paklausti, kodėl neatėjo ir kada jis ateis. Išvėlgčiau dvi priežastis: arba tai liudija kompetencijos stoka, arba asmenys, kurie aiškina, kad laikas dar neatėjęs, galbūt nori, kad tų faktų būtų mažiau, - laikas negailestingas, jis iškreipia faktus. Sausio 13-osios įvykiai Tarybų Sąjungoje buvo planuojami nuo 1990 m. vasaros. Tai jau yra dokumentuota medžiaga - iš Maskvos pas mus buvo atvykusi komisija, ji ir nustatė tuos faktus. Įdomi detalė kalbant apie Sausio 13-ąją. Sausio 8 d. buvo atskraidinta didžiulė Pskovo desantinė grupė, tą pačią dieną jai vadovaujantis Pavelas Gračiovas, kad ir kaip būtų keista, pareiškė, kad jo kariuomenė nedalyvaus Lietuvoje vykstančiuose politiniuose veiksmuose, ir jis tą patį vakarą buvo atšauktas į Maskvą. Tai liudija, kad mus rėmė ne tik demokratinės šalys - sulaukėme įvairiausių sluoksnių paramos ir pačioje Tarybų Sąjungoje. Dėl pačios gynybos. Tiems įvykiams buvo ruošiamasi, ne kartą buvome sušaukę pasitarimus Seime - žmonės telefonu pranešdavo, kur važiuoja tankai. Aišku, nėra jėgų prieš tokią galybę, ginklų taip pat nėra, tai buvo imtasi dezinformacijos. Vienas tokių pavyzdžių - padedant mūsų Fizikos institutui, vakare buvo paleisti lazerio spinduliai, ir jau kitą dieną Prahėje buvo pranešama, kad Aukščiausioji Taryba saugoma lazeriniais ginklais. Be to, ant Aukščiausiosios Tarybos stogo, kad negalėtų nusileisti malūnsparniai, buvo sugalvota įrengti tokius išgalastus strypus, - jei kas

Audrius BUTKEVIČIUS
Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras

► Noriu akcentuoti, kad iš esmės Sausio 13-oji buvo ne mūsų pralaimėjimo, o mūsų pergalės valanda

Zigmąs VAIŠVILA
Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras

► Kuo toliau, tuo labiau mes tampame Europos provincija, nesirūpinanti savo ateitimi

G.JAKAVONIS: Zigmąs, mes jau antri metai grįžtame prie šios temos. Praėjusiais metais kalbėjoms apie Sausio 13-osios įvykius pareiškėm akimis - Lietuvos policija iš esmės buvo vienintelė tuo metu gerai organizuota jėga. Ir tikrai sužinojome daug naujų įdomių dalykų. Dabar Sausio 13-oji kasmet minima šabloniškai, tegul ir iškilmingai, pasitaiko absurdu, tarkim, kartą Sausio 13-ąją žuvusiųjų artimiesiems paskambino ir pranešė: štai jums minėjime skirta aštuonių vietos, išsirkinkite, kas iš jūsų ateis. Kalbant as dažnai girdžiu tas pačias pavardes, o šiaip jūs Sausio 13-osios naktį tapote LR vicepremjėru, kuris buvo atsakingas už gynybą. Kai ruošiamasi šiai diskusijai, vienas iš

biausių dalykų buvo informacija pasauliui apie tai, kas vyksta. Visų žvilgsniai tuo metu krypo į Persijos įlankos karą, neatsitiktinai M.Gorbačiovo pasirinkta antpuolio data sutapo su Persijos įlankos karu. Informacinis karas buvo vienas pagrindinių, todėl kiekvienas žurnalistas, atvykęs iš bet kur, kiekvienas diplomatas buvo laukiamas. Negražu taip sakyti, jie buvo gyvi įkaitai, bet jie to ėmėsi savanoriškai. Kazimieras minėjo apie stogo įtvirtinimą, norom nenorom reikia prisiminti mūsų trumpabanginius, kurie ketvirtame pastato aukšte organizavo ryšį su visu pasauliu. Tas aukštas buvo visas užbarikaduotas baldais, visokiomis priemonėmis. Prisimenu, ir Eglė Bučelytė televizijoje laikėsi iki paskutinės minutės, kad nenutrūktų ryšys. Tuo pat, nutrūkus televizijos

transliacijoms, atsirado Aukščiausiosios Tarybos parlamentinė televizija, veikianti nedideliu spinduliu, tuoj pat Kauno Sitkūnų televizija, a.a. ryšių ministras Kostas Birulis organizavo radijo ryšį. Tai buvo informacinis karas.

Teko spręsti aibę nesusipratimų, bet išsprendėme juos visus. Prisimenu vidaus reikalų ministro Marijono Misiukonio visišką paralyžių, kai „Omon“ skilo tą naktį, parą prieš tai, jo pavaduotojai, visų pirma Petras Liubertas, Vaclovas Zabaraukas, Liutauras Vasiliauskas, tiesiogiai vadovavo štabui Aukščiausiojoje Taryboje.

Iš didžiulio būrio kursantų, kurie atsidūrė prie Televizijos bokšto tarp tankų ir minios, pusė beliko, o kiti Sausio 13-osios medaliai ir kitus apdovanojimus gavo už tai, kad atitraukė ir miškelyje ramiai pralaukė. Tai aš, pavyzdžiui, buvau kategoriškai prieš Sausio 13-osios medalius. Ne dėl to, kad nereikia pagerbti žmonių, bet dėl to, kad jau tada buvo matyti, kad bus chaosas, mes jį matome ir toliau. Kai kam tas medalis įteikiamas, kai kam neįteikiamas. Kazimieras teisingai pasakė, kad įvykiams ruošiamasi buvo iš anksto.

Dabar matau diskusijas, kaip čia M.Gorbačiova pasikviesti kaip liudytoją. Kaip Kazimieras sako, dalis atsidūrė kaltinamųjų suole. Sausio 13-osios byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pasakė, kad Lietuvoje galioja Lietuvos, o ne Tarybų Sąjungos įstatymai ir visi atsako pagal Lietuvos įstatymus. Baudžiamajame kodekse atsirado antivalstybinio nusikaltimo ir nusikaltimo žmogiškumui sąvokos. Generalinėje prokuratūroje Aukščiausiosios Tarybos sprendimu sukurtas Specialiųjų tyrimų skyrius, bet jis populistiškai dabartinės valdžios, - nesvarbu, ar tai prezidentė, ar tai Seimas, - panaikintas, saugumui užtikrinti atimta ikiteisminio tyrimo institucija. Tai kas dabar vykdytų ikiteisminį tyrimą sprendžiant karo nusikaltimus, kai išvaikyti visi prokurorai, dešimtmečiais sprendę šią bylą?

Dėl M.Gorbačiovo. Skaitykite ne kieno kito, o Vladimiro Kriučkovo memuarus, kur atvirai aprašomi M.Gorbačiovo veiksmai. M.Gorbačiovas as-

ZIGMAS
VAIŠVILA

TOMAS
ŠERNAS

ausio 13-ąją

meniškai nurodė, kaip, pasinaudojant artėjančiu Persijos įlankos karu, organizuoti įvykius Vilniuje. Labai įdomi detalė - Vilniuje ir Lietuvoje, Estija kažkodėl neliečiama, čia atskira kalba kodėl. Noriu pasakyti, kad tai yra ne mano, o VKriučkovo, KGB pirmininko, žodžiai, išspausdinti memuaruose. Toks buvo asmeninis M.Gorbačiovo nurodymas prieš dalyvaujant „Alfa“ grupei. Paskaitykite, gerbiami prokurorai, šiuos memuarus ir ne kaip liudytoją kvieskite M.Gorbačiova, o įtarimus jam pateikite. Yra atviri pris-

filmuotos medžiagos, yra tūkstančiai liudininkų, parašyta knygų, bet dar atsiranda kas pasako, kad... į savus šaudė savi. Apie Medininkus buvo gana daug įvairių atsiliepimų, pranešimų spaudoje. Rusijos nenoras bendradarbiauti su Lietuvos žiniasklaida ir teisėsauga būtent šioje byloje liudija, kad, tiesą sakant, mažai kas pasikeitė. Kaip buvo minėta, tikrai buvo didelis geranoriškumas, kai visi stengėsi dėl bendro dalyko, buvo aišku, ką sakyti žiniasklaidai, buvo aišku, kad reikia kažką daryti. Dabar

dimas. Reikia turėti aiškų planą, vienam kitą, savo šalį ir pan. Nuo to galbūt prasideda politinė valia. Sugriauti gyvenimą ir dvasinį ryšį lengva, o vėliau atkurti gana sunku. Dabar tas dvasinis ryšys, manau, sąmoningai griauamas.

Z.VAIŠVILA: Tai ne vienos dienos įvykis - nei Sausio 13-oji, nei Medininkų tragedija liepos 31-ąją. Visi supratome ir suvokėme, kad Lietuva turi identifikuoti save kaip valstybę, turėti sienas, ir ne simbolines, o ginklų iš esmės neturėjome. Tai štai šitie žmonės savo pasiukojimu ir pasiryžimu, apsisprendimu buvo ten. Atsimenu, kai buvo išduzdytas Saločių postas, ateina VŠustauskas pas mane į Vyriausybę ir sako: mes, kauniečiai, turime ginklų ir mes parodysim, atsistosime Saločių poste, nemoka čia mūsų pareigūnai to daryti ir pan. Tai man pusantros valandos teko įtikinėti, kad vis dėlto svarbiau yra ne parodyti vieną ginklą, o rasti tam tikrą sprendimą. Ir skiriamoji riba, kai jau visi tapo didvyriais, yra rugpjūčio pučas Maskvoje. VValicką (Valerijonas Valickas - buvęs Muitinės vadovas - *red.past.*) dar kartą sutikau praėjusią vasarą, jis sako: „Zigmąi, neįsivaizduoji, kaip buvo sunku iki Maskvos pučo, turint net pinigų, nusipirkti vagonėlį“. Jie bijojo paroduoti už pinigus vagonėlį. Po pučo į tarnybas, į valdininkus kiek pasipylė, vagonėlių tik pirkite ir visa kita. Štai čia yra skiriamoji grandis.

Liudytojų parodymai būtini ir labai svarbūs, ypač baudžiamojoje byloje, kaip oficialūs dokumentai. Pagrindinis dalykas dabar yra ne tik liudytojų apklausos, kurios svarbios ir baudžiamojoje byloje, ir istorikams, bet ir oficialūs dokumentai. Sausio 7-8 dienos įvykiams tirti buvo sudaryta Aukščiausiosios Tarybos komisija, yra jos medžiaga. Sausio 13-osios įvykiams tirti taip pat yra sudaryta komisija, yra jos medžiaga. Ir ji, beje, tiria veiksmus ne tik prie Aukščiausiosios Tarybos, bet ir Vyriausybės rūmuose. Pernai dar kartą Seime vykusio gynėjų konferencija sausio 12-ąją oficialiai kreipėsi į Seimo vadovybę. Gautas atsakymas - medžiagos dingusios. Tai jeigu dingsta valstybinių komisijų medžiaga, kiek reikia prokuratūrai viešų paaiš-

kinimų, kad dėl to būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas?

T.ŠERNAS: Bijau, kad istorija apie Sausio 13-ąją nebus parašyta dėl labai aiškių priežasčių. Kaip parašyti istoriją apie tuos dalykus, kurie dar vyksta, yra politiškai slidūs arba vyksta teisiniai tyrimai? O kadangi teisiniai tyrimai visą laiką vyks, nes byla įvardyta kaip nusikaltimas žmogiškumui, bijau, kad tai bus amžina byla, ir niekas neparašys istorijos nei apie Sausio 13-ąją, nei apie vėlesnius įvykius.

A.BUTKEVIČIUS: Blogiausia, kad valstybė nėra suinteresuota tuo įvykiu, kai iš esmės atsirado tikrosios prielaidos atkurti nepriklausomą valstybę. Tos prielaidos kilo per Sausio įvykius pasiekus pergalę, ir ši Lietuvos pergalė iš esmės pradėjo griauti Tarybų Sąjungą.

G.JAKAVONIS: Audriau, jums klausimas, kylantis iš Tomo kalbų apie visokius pragmatinius valstybės santykius. Nors įstojome į NATO, esame ES nariai, egzistuoja čia tam tikras teisingumas ar ne? Štai dabar iškilo Michailo Golovatovo atvejį, kai visiems nusišpjauti dėl Sausio 13-osios aukų, dėl visų bylų, svarbu dviejų valstybių - Rusijos ir Vokietijos - dujų kainos Vakarų Europoje.

A.BUTKEVIČIUS: Manau, mes susiduriame su savo pačių tam tikru kaimietišku naivumu, kai Europos Sąjungą laikėme gerų dėdulių klubu arba kokia visuomenine organizacija, kuri užsiima labdara. Turiu omeny mūsų valstybės vadovus, kurie, užmiršdami pasiklausti visuomenės, privertė Seimą vieną po kito pasirašyti ES Konstituciją ir Lisabonos sutartį, net gėda, to dalyko neperskaičius. Mūsų valstybė neturi vadovų, kurie veiktų paisydami mūsų valstybės interesų, o turime žmones, kuriems svarbūs JAV arba Europos Sąjungos atskirų valstybių interesai. Tai yra problema, o ne klausimas dėl M.Golovatovo.

ar pasienyje, ar tuo metu prie Aukščiausiosios Tarybos, padėkoti už kiekvieną naudingą informaciją, kurią gaudavome. Turėjome, galbūt Audrius ir V.Landsbergis to nežino, informacijos šaltinį, kurio ir šiuo metu dar nenorėčiau garsinti, kai buvo žinomi įvykiai valandomis ir dienomis iki pat Sausio 13-osios, nuo tada nutrūko tas ryšys. Kaip tokie žmonės nustumti ir neįvertinti, apie tai ir reikia kalbėti. Norėčiau padėkoti Tomui už, ko gero, pagrindinę mintį, kad mes kalbame apie istoriją, tačiau visada jau vertiname ją per šios dienos prizmę. Nėra Lietuvoje politinės valios pristatyti Lietuvą, ginti jos interesus. M.Golovatovo įvykis yra tiesiog puikus pavyzdys, jis parodė, kad mes neturime nė vieno ministro, kuris gali su Rusijos ministru kalbėtis kaip lygus su lygiu, tik peradresuojame visus klausimus Briuseliui, galbūt ten kada nors kas išspręs. Nesvarbu, ar tai dujų, ar atominės energetikos, ar M.Golovatovo išdavimo klausimai. Politinės valios nebėra, ir kuo toliau, tuo labiau mes tampame Europos provincija, nesirūpinanti savo ateitimi. Todėl atsigręždami į Sausio 13-ąją, manau, kiekvienas turėtume savęs paklausti, ką vis dėlto galime padaryti, kad nors keli procentai, kaip Tomas sako, priverstų ir tuos valdžioje esančiuosius mąstyti apie valstybę.

A.BUTKEVIČIUS: Noriu akcentuoti, kad iš esmės tai buvo ne mūsų pralaimėjimo, bet mūsų pergalės valanda. Mes žinojome, kad mus puls TSRS pajėgos, jie žinojo, kad mes žinome apie tai, vyko konfliktas, ir šiaime konflikte TSRS iš esmės smogė labai didelį smūgį pati sau. Kodėl aš tai sakau? Visų pirma tai kariuomenė TSRS prarado savo veidą, ir vėliau daugybė TSRS karininkų rašė mums laiškus, siuntė mums savo organus, atsakydami jų ir demonstruodami, kad jie negali būti dalis tokios gėdingos organizacijos. Lygiai tas pats vyko su TSRS komunistų partija. Daugybė

► Mus rėmė ne tik demokratinės šalys - sulaukėme paramos ir pačioje Tarybų Sąjungoje

Kazimieras MOTIEKA
Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras

pažinimai. Ir ne Rusijos prašykite išduoti, o mūsų gerbiamos Europos Sąjungos partnerės Vokietijos, kurioje M.Gorbačiovas gyvena ir daugiau laiko praleidžia negu Rusijoje. O gal ir dabartinė Rusijos valdžia tai padarytų? Kai mūsų teisėsaugoje vyksta toks chaosas, tai kokia bus eiga? Vienintelė, ko gero, esame valstybė, kuri greitai išvis saugumo neturės.

G.JAKAVONIS: Gerbiamas Tomai, esate Medininkų įvykių dalyvis. Matau tam tikrą loginį ryšį su Medininkais, Sausio 13-osios veiksnių tęstinumą. Medininkų žudynės buvo aukščiausias taškas - žuvo mūsų valstybės pareigūnai, kolegos, draugai. Kai vis atsiranda politinių išgamy, iš visokių organizacijų, ar neišgirsime kartais, kad Medininkuose tavo kolegas vėl nušovė savi?

T.ŠERNAS: Tais pačiais metais jau atsirado idėja, kad ten buvo ne pareigūnai, o tokia gauja, kuri gėrė ir pan., atsirado ir kažkokių liudininkų, kurie neva nešiodavo į postą degtinę. Buvo toks labai kryptingas veikimas. Po Sausio 13-osios mūsų priešai niekur nedingo - vidinių priešų atsiranda ir dabar. Apie Sausio 13-ąją yra

situacija tokia, kad visai nėra aišku, nei ką daryti, nei ką sakyti, nes nėra jokios politinės valios. Kai kalbame apie tuos laikus, tai iš tikro tuomet žmonės turėjo aišką viltį ir aišką savo sąžinę. Ir nereikia, kad ta didžiulė dauguma ką nors darytų. Aš stebėdavau, kaip Sausio 13-ąją pradėdavo šaudyti, buvau savanoris, tą dieną turėjau išieiginę ir iš balkono pamačiau, kaip viskas vyksta, gyvenau Lazdynuose, netoli bokšto. Mūsų namas buvo devynaukštis, žinome apie tris keturias šeimas, kurios iš daugelio butų dalyvavo tuose įvykiuose. Taip pat buvo maždaug trys šeimos, kurios dalyvavo mūsų priešų gretose. Visi kiti buvo neapsisprendę. Tai Lietuvos stebuklas, kad vis dėlto užteko gana mažo procento atsivadavusių žmonių, ir Vilniuje tas minias sudarė daugiausia iš rajonų suvažiavę žmonės.

G.JAKAVONIS: Yra toks pasakymas, kad krizinės situacijos gimdo „napoleonus“. Prie Televizijos bokšto niekieno nevadovaujantys žmonės patys tapo gyva barikada. Ir čia buvo mūsų tautos pagrindinė jėga.

T.ŠERNAS: Kaip dvasininkas galiu pasakyti, kad ne tiek materija yra svarbu, kiek dvasinis apsispren-

► Kai kalbame apie tuos laikus, tai iš tikro tuomet žmonės turėjo aišką viltį ir aišką savo sąžinę

Tomas ŠERNAS
Lietuvos evangelikų reformatų vyskupas

G.JAKAVONIS: Kaip apibendrintume šios dienos pokalbį?

K.MOTIEKA: Zigmąs palietė labai įdomų ir opų klausimą dėl Sausio 13-osios medalių. Kai Aukščiausiojoje Taryboje buvo svarstoma dėl Sausio 13-osios medalių, iš pradžių kilo idėja, kad tai būtų ne valstybinis apdovanojimas, bet atmintinis medalis, kurį irgi įteikia Aukščiausioji Taryba. Ir mano buvo tokia nuomonė, aš ją gyniau posėdyje, sakiau, kad jų išleisti reikia masiškai, per Sąjūdžio rėmimo grupes, rajonuose, kad sąjūdininkai šitą medalį turėtų kaip atminimą savo šeimose, net gaila tų žmonių. Medalis tapo valstybiniu apdovanojimu, ir tada viskas prasidėjo. Praeitą mėnesį irgi buvo apdovanota Sausio 13-osios medaliu.

T.ŠERNAS: Dėl apdovanojimų žmonės jau seniai yra sunerime, yra įvairių pastangų, yra krašto apsaugos bičiulių organizacija, susijungę kultūrinės organizacijos ir įsteigė tokį nevyriausybinį apdovanojimą „Už nuopelnus Vilniui ir tautai“. Priklaušau tai komisijai, apdovanojimas yra dviejų laipsnių, ir mes dalsysime, jeigu mums kas nors padės.

Z.VAIŠVILA: Visų pirma norisi padėkoti žmonėms už jų buvimą

žmonių išstojo negalėdami būti žudikiškoje organizacijoje. Ir tai buvo masinis procesas, vykęs ne tik Lietuvoje, bet ir visoje TSRS teritorijoje. Pagaliau tai buvo didžiulis akstinas visoms demokratinėms jėgoms Europoje ir pasaulyje spausti savo vadovybes eiti į pagalbą Lietuvai. Jei nebūtų pamatyta mūsų situacija per Sausio įvykius, žinoma, nebūtų ir Islandijos skelbto valstybės pripažinimo. Ir pagaliau tai buvo didžiulis stimulus visoms demokratinėms jėgoms Tarybų Sąjungos teritorijoje ateiti į pagalbą mums. Kilo daugybė įvairių protesto bangų. Jei ne šie įvykiai, nebūtų nei pučo gynybinių barikadų Maskvoje, nei TSRS žlugimo tokiu būdu, kaip jis įvyko. Taip, būtų buvęs kitoks žlugimas, bet tada TSRS būtų nuleista ant bėgių ir būtų paversta nepriklausomą valstybę sandrauga. Taigi šie įvykiai Lietuvoje - didžiulis lūžis, po kurio keitėsi pasaulio istorijos kryptys, ir tikrai tai ne mūsų skausmo, o pergalės diena.

Parengė Janina GRIGAITYTĖ

Visa filmuota medžiaga tinklalapyje www.zalgiris.org

Malvina Valeikienė - karinio Vyčio kryžiaus ordino kavalerė

Elonos Ruzgienės asmeninio albumo nuotr.

Prieš daugelį dešimtmečių, vaikystėje, su tėveliais eidavau į svečius pas ponus Laimą ir Žaną (Joną) Zarembas į jų Vilniuje, Giedraičių gatvėje, esančius namus. Tuo metu tikrai nesidomėjau ponų Zarembų ir mano tėvų kalbomis. Tik po kelių dešimtmečių sužinojau, kad Giedraičiai nėra atsitiktinis žodis ponios Laimos Valeikaitės-Zarembienės ir jos šeimos istorijoje.

Laimos ir Žano Zarembų gyvenimą liudija tik lakoniškas paminklas Vilniaus kapinėse. Anuomet ponija Laima neturėjo galimybių papasakoti apie savo tėvus, tad šis pasakojimas „Respublikoje“ tebus mažytis paminklėlis, minintis didvyriškus Malvinos Valeikienės ir jos vyro Mato Valeikos darbus.

Abu L.Zarembienės tėveliai

buvo ypatingos asmenybės, kūrėtos Molėtų krašto istoriją. Tačiau nepapasakota istorija, deja, lieka istorijos paraštėse. Todėl šiandien būtina jums papasakoti apie Valeikas, ypač M.Valeikienę, turbūt vienintelę tarpukario moterį, apdovanotą kariniu pasižymėjimo ženklu.

Dubingių ir Giedraičių apylinkės pažymėtos skaudžiais sudėtingų pirmosios XX a. pusės lietuvių ir lenkų santykių ženklais. Beveik du dešimtmečius palei Giedraičius, likusius Lietuvos pusėje, ėjo demarkacinė linija su Lenkijos okupuotu Vilniaus kraštu. Giedraičių A.Jaroševičiaus vidurinėje mokykloje įrengtame kraštotyros muziejuje ir dabar yra saugomas demarkacinę liniją žymėjęs gelžbetoninis stulpas.

Iki šiol bene pagrindinis turistų lankomas objektas Giedraičiuo-

se - pačiame miestelio centre 1932-aisiais pastatytas Antano Jaroševičiaus suprojektuotas paminklas „Karžygiams, žuvusiems už Lietuvos laisvę ties Giedraičiais 1920 m.“ Panašu, kad tai vienintelis Lietuvoje Nepriklausomybės kovoms skirtas paminklas, stovėjęs per visą sovietų okupacijos laikotarpį. Taip pat miestelyje yra kovose už Lietuvos laisvę žuvusių karių kapų. Šalia Giedraičių, esančių netoli Dubingių, Lietuvos kariuomenei 1920 m. pavyko sustabdyti Vilnių okupavusių lenkų pajėgų veržimąsi gilyn į Lietuvą.

L.Valeikaitės-Zarembienės tėvelis - Matas Valeika (1878-1937), diplomuotas vaistininkas, lietuviška veikla jis užsiėmė šalia savo tiesioginio darbo. Giedraičiuose, kur žmonės „bijėjo prisipažinti lietuviais esą“, su šeima apsigyveno 1908 m. Kartu su žmona jie du platino caro valdžios uždraustą lietuvišką spaudą, subūrė to krašto lietuvius - suorganizavo pirmą lietuvišką chorą, įsteigė žemės ūkio draugiją, vartotojų bendrovę „Vilnija“, surengė žemės ūkio ir rankdarbių parodas - puoselėjo lietuviybę. M.Valeika aktyviai rašė nepriklausomos Lietuvos spaudoje, išleido knygą „Dvidešimt penkeri metai Vilniaus krašte“. M.Valeika buvo apdovanotas Gedimino ordinu.

Giedraičių lietuviškos mokyklos kūrimosi ir veiklos istorija - tai atkakli kova už lietuviybę, o kartu ir mokytojos Malvinos Šaukelytės-Valeikienės gyvenimo ir veiklos istorija. Nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki 1920-ųjų Giedraičiuose veikė lietuviška pradžios mokykla (pirmoji mokytoja Birutė Bulotaitė). 1920 m., tėvams reikalaujant ir rūpinantis, Švietimo ir mokslo ministerija leido Giedraičiuose įsteigti valdišką vidurinę keturių klasių mokyklą. Mato ir Malvinos Valeikų rūpesčiu 1920 m. rugsėjo 22 d. mokykla atvėrė duris, ir mokytoja M.Valeikienė priėmė pirmuosius mokinius. Dabar tai Molėtų rajono Giedraičių A.Jaroševičiaus vidurinė mokykla. Ji pavadinta dailininko, mokyklos mokytojo A.Jaroševičiaus vardu. Yra duomenų, kad Jaroševičių ir Valeikų šeimas siejo giminystės ryšiai.

► Su dviem ordinais, 1938 m.

► Paskutinė nuotrauka su vyru, daryta apie 1919 m.

► Su vienu ordinu, 1927 m.

► Su mylimiausiu arkliu Bulonu, 1926 m.

Bet jau 1920 m. spalį Giedraičius užėmė Lenkijos kariuomenė. Lapkritį vyko atkaklūs mūšiai. Mokytoja M.Valeikienė ypač išgarsėjo savo žygiais kovų su lenkais metu. Netoli Giedraičių buvusiamė Bekupės dvare buvo apsistojęs lietuvių kariuomenės dalinys. Jį netikėtai užpuolus lenkams, užvirė kruvinos kautynės. Žuvo daug karių. Dar daugiau buvo sužeistųjų, kuriais susišaudymo metu nebuvo kam ir kaip pasirūpinti. Mokytoja M.Valeikienė puolėsi gelbėti aukų. Ant baltos paklodės užsiuvusi raudoną kryžį, ji išgabeno visus sužeistuosius. Sakoma, kad tai buvo pirmasis Raudonojo Kryžiaus vėliavos panaudojimo Lietuvoje atvejis. Su šia vėliava buvo pasirūpinta karių gyvybe, gydymu, sveikata ir slauga.

Mokytoja išgarsėjo ir kitu žygdarbiu. Iš tų pačių sužeistųjų sužinojusi, kad lenkų okupuotame kaime, iš kurio po netikėtos atakos buvo išstumtas Lietuvos kariuomenės dalinys, liko Lietuvos karių paslėptas izdas ir kai kurie dokumentai, ryžosi rizikingam žygiui. Moteris perėjo frontą, rado pinigų bei dokumentus ir sėkmingai grįžo į Giedraičius. Elgta persirengusi mokytoja neišvengė suėmimo - lenkų kareiviai pakelės smuklėje atkreipė dėmesį į per gražius „elgetėlės“ nagus. Pavyko pabėgti. O mokytoją paslėpė žydų tautybės lietuvis - smuklės savininkas.

Vis dėlto okupantai lenkai M.Valeikienę nuteisė sušaudyti, bet bausmės įvykdyti nespėjo - mokytojai vėl pavyko pabėgti.

1927 m. M.Valeikienė buvo apdovanota Vyčio kryžiaus ordinu. Tai bene vienintelis atvejis, kai kariniu ordinu buvo apdovanota moteris, ne karė, o mokytoja, tolimos nuo karybos profesijos atstovė.

Nė vienas geras darbas nelieka be atpildo. Kaip kitados ją gelbėjo smuklininkas žydas, Antrojo pasaulinio karo metais mokytojos šeima slėpė ir gelbėjo nuo vokiečių taikomo genocido žydus. Už panaudotą šiam straipsnėliui medžiagą dėkoju Malvinos ir Mato Valeikų anūkei Elonai Ruzgienei, su kuria susipažinau per jos tetos L.Valeikaitės-Zarembienės laido-tuves.

Vertybė gali būti:

- ⊗ ŽMOGUS – AMŽININKAS
- ⊗ ŽMOGUS – ISTORINĖ ASMENYBĖ
- ⊗ ISTORINIS FAKTAS
- ⊗ REIŠKINYS, GARSINANTIS LIETUVĄ
- ⊗ DAIKTAS, OBJEKTAS

Surinkime, įvardykime ir išsaugokime tai, kas vertinga ir brangu!

Siųskite savo istorijas, o mes pasistengsime, kad apie jas išgirstų visa LIETUVA.

www.respublikosvertys.lt

RESPUBLIKA ZONTA

Dar atsistosime ant kojų

Giedrius Barausko nuotr.

Pakruojo rajono Pašvitinio miestelyje gyvenantis 1991-ųjų sausio 13-osios įvykių dalyvis Juozas Mockūnas, Antrojo pasaulinio karo metais patyręs ir vokiečių, ir rusų karo belaisvio dalį, tiki, kad lietuviai pajėgūs atsilaikyti prieš bet kokią užsieniečių invaziją, grasinančią sumindyti tai, kas lietuviška.

R Sidas AKSOMAITIS
„Respublikos“ žurnalistas

Krašto istorijos ekspozicijos kūrėjo J. Mockūno rūpesčiu Pašvitinio miestelio centre pastatytas paminklinis akmuo žuvusiems už Lietuvos laisvę pokario metais, akmuo su iškaltomis 29 šio krašto žuvusių partizanų pavardėmis, ažuolinis penkių metrų aukščio kryžius Lietuvos valstybės atkūrimo 80-osioms metinėms. Tam, kad lietuviai visada atmintų savo šaknis ir žuvusiuosius už Lietuvą.

- Ar neišblėso šiandien ta vienybė, jungusi lietuvių tautą per kruviniuosius Sausio įvykius? - *pasiteiravo „Žalgiris“ 88-erių J. MOCKŪNO.*

- Sausio 13-osios naktį budėjau prie Aukščiausiosios Tarybos. Tas jausmas, tie vaizdai - jų pamiršti neįmanoma. Mes, vyrai, ne tik saugojome Aukščiausiąją Tarybą nuo okupantų, bet ir prižiūrėjome ten susirinkusias moteris, kad jos nesiveržtų į priekį ir nerizikuotų savo gyvybėmis. O moterys apie jokių pavojus negalvojo ir vis taikėsi prasibrauti į pir-

mąsias gretas. Tikiu - jei tik prireiktų, Lietuva ir vėl susivienytų. Žinoma, kam Lietuvos likimas nerūpėjo tada, tiems jis nerūpėtų ir dabar. Jiems pilstukas svarbiau. Tačiau didžioji dalis Lietuvos tikrai pakiltų. Juk ir mūsų istorija liudija, kad lietuviai - ne ta tauta, kuri nuleistų rankas sunkiais momentais. Ir iš Rusijos sprespaudos porą kartą išsivadavome, ir prieš lenkus atsilaukėme. Atsilaukysime ir šiandien. Kad ir kaip būtų sunku, visuomet stengiuosi išlikti optimistas. Neturėjau iliuzijų, kad atkūrus Nepriklausomybę Lietuva ant kojų atsistos iškart. Tikiu, kad tai įvyks palaipsniui.

- Kaip manote, ar apsaugosime Lietuvą nuo užsieniečių, siekiančių supirkti mūsų protėvių žemę ir apstatyti ją kiauilymais?

- Užsieniečiai žemių supirkėjai bando kišti nosį į mūsų rajoną, tačiau čia žemė gera, tad žmonės linkę ją dirbti patys. Pakruojo rajono žmonės kovoja tik su danų kiauilininkais, kuriuos ir mūsų valdžia palaiko. Danai čia jau turi vieną kiauilių kompleksą, o norėjo

vienuolika pastatyti! Džiaugiuosi, kad atsirado aktyvių žmonių, kurie su danų ir mūsų valdžios užmačiomis ilgus metus kovojo teismuose ir pasiekė pergalę. Tikiu ir tuo, kad Lietuvos žemės nebus išparduotos užsieniečiams. Lietuvos ne toks būdas, kad jis greitai pasiduotų. Kokius vargus mūsų protėviai ištvėrė, krauju tą žemę apgynė, tai ir dabar nebus tokių kvailių, kad pasiduotų svetimtaučių vilionėms. Lietuvis vis tiek ras būdą, kaip išlaikyti Lietuvą kuo toliau nuo svetimtaučių.

- Šiandien daug kas sako, kad Lietuvoje gyventi ir išgyventi labai sunku. Negi pokariu buvo lengviau?

- Tik žmonės, nepatyrę karo ir pokario sunkumų, gali sakyti, kad šiandien Lietuvoje labai sunku. Mūsų šeimą sribrai tremti norėjo jau 1941-aisiais. Tačiau tąsyk, bevažiuojant mūsų surinkti, sugedo sribų sunkvežimiai ir likome neištremiti. Jau po karo, 1948-aisiais, tremties neišvengė dvi mano seserys. Laimė, joms buvo lemta grįžti į Lietuvą gyvoms ir sveikoms. Gausi mūsų šeima dar

1945-aisiais buvo išvaryta iš namų Biržų rajono Vabalninko valsčiuje, todėl sugaudyti kitus brolius ir seseris sribams nepavyko. Aš su broliais bandėme trauktis į Vakarus, bet papuolėme į nacių nelaisvę. Vokietiją užėmus rusams kartu su kitais belaisviais į Lietuvą buvome grąžinti per lagerius - iš pradžių mus kalino Šilutėje, paskui Vilniuje. Į laisvę paleido 1946-aisiais.

- Ar atgavęs laisvę turėsite kur grįžti?

- Priglaudė dėdė, seserys. Ilgą laiką virš galvos kybojo grėsmė būti ištremtam. Nori nenori, reikėjo pasirūpinti asmens dokumentais, todėl kreipiausi į Vabalninko valsčių. Viršaitis pamanė, kad grįžau iš armijos, o ne iš lagerio, todėl lengva ranka išrašė popierėlį dokumentams gauti. Su kariniu dokumentu nuėjau į saugumą Biržuose gauti asmens paso. Saugumietis, atidžiai patikrinęs visus popierius, pareiškė: „Pirmiau baltas meškas pamatysi, tik paskui pasą gausi“. Laimė, tuo metu telefonu jį iškvietė kažkoks viršininkas. Liepęs laukti jo grįžtant saugumietis išėjo. Bet negi lauksiu, kol jis man bilietą pas baltas meškas parūpins? Susirinkau popierius nuo stalo ir pro duris.

- Tačiau pasą vis dėlto gavote?

- Paskui kreipiausi į Joniškio saugumą. Bet paso iškart negavau - liepė kitą dieną atvykti. Kitą dieną geležinkelio stotyje laukdamas traukinuko per stebuklą išvengiau dokumentų patikrinimo. Žandarai tikrino visus be išimties, o priėję prie manęs paprašė ne dokumentų, o pridėti cigaretę. Pridėjau drebančiomis rankomis ir laukiu, kol dokumentų paprašys. Bet jie apsisuko ir nuėjo! Be dokumentų Joniškio saugumo slenkstį teko minti dar kelias dienas, bet saugumietis paso vis neduodavo - tai jis laiko neturi, tai pagiringas. Galiausiai įkyrėjau aš jam turbūt, įteikė man pasą ir liepė eiti savais keliais. Tada įsidarbinau Zoknių aviacijos bazėje lėktuvų dirbtuvėse. Paaiškėjus, kad ištremtos ma-

► Kam Lietuvos likimas nerūpėjo tada, tiems jis nerūpėtų ir dabar

no seserys, darbo netekau. Vėliau teko dirbti darbų vykdytoju, inžinieriumi, žmona dirbo pedagoge. Iš dviejų atlyginimų išgyventi neišgalėjome - laikėme kiauilių, karvių. Dabar daug žmonių pritingi dirbti, išgėrinėja. Sovietiniais laikais tokius įdarbindavo prievarta, o dabar jiems veltui pašalpas moka. O kai gauna pašalpa, kam jam dirbti?

- Į kokias vertybes šiandien derėtų atsigręžti lietuviams, kad gyventi Tėvynėje būtų jaukliau?

- Dažnam lietuviui vietoj alaus „bambalio“ į rankas reiktų Maironio raštus paimti. Girtaujantiems žmogui niekas neįdomu, o tam, kad išliktum žmogumi, nevalia pamiršti savo šaknų. Ir aš, gerų žmonių padedamas, stengiuosi, kad kuo daugiau žmonių atsigręžtų į didingą Lietuvos praeitį, kad pasisemtų stiprybės iš tremtinių, padėjusių galvas Sibiro plytybėse, iš partizanų, savo krauju aplaisčiusių kovą už Lietuvos laisvę. Taip Pašvitinyje išliko paminklai partizanams, tremtiniam, kryžius Lietuvai. Svarbu gerbti ne tik savo istoriją, bet ir kalbą, neteršti jos svetimybėmis. Kreipiausi į kalbininkus, pedagogus, klausdamas, ar jie nemato nieko blogo per prievartą okupantų įbruktame žodyje „viso gero“? O kaip maloniai atsiviekindavo mūsų proseneliai ir seneliai, kiekvienas pagalvodamas, koks atsiviekinimas geriausiai tinka! Jie linkėdavo: sėkmės, laimingai, iki kito karto, likite sveiki, būkite sveiki, geros sveikatos, sudie, su Dievu ir taip toliau. Jaunimą reikia ugdyti, kad atsivieksintų senelių žodžiais.

- Ar pajėgs Lietuvos žmonės atsigręžti į dvasines vertybes, kai daug jų priversti galvoti tik apie tai, kaip išgyventi?

- Žmonės turi suvokti, kad stiprybės iš niekur kitur nepasisemsi - tik iš garbingos mūsų praeities, iš knygų apie žuvusius už Lietuvos laisvę, kentėjusius už Lietuvą. Jeigu jie dar gali atsigręžti, tegul atsigręžia ir supras, kad tai, kas vyksta dabar, vieni niekai, palyginti su tais sunkumais, kuriuos išgyveno Lietuva. Kitąsyk mes, lietuviai, gal per daug ir per greitai visko norime: nuėjome iki Juodosios jūros - mums mažai, nuėjome iki Maskvos - irgi mažai. Gal per tą didelį norėjimą tokie maži ir likome. Norėčiau, kad suvoktume, jog Lietuva dar tikrai atsistos ant kojų.